

Η αμφισημία και η παραδοξότητα της μετουσίωσης: Αναστολή ή νεωτερικότητα της ενορμητικής ικανοποίησης;

Ιωάννα Παναγιωτοπούλου

Η αμφισημία και το παράδοξο έγκεινται στο ότι τόσο ο Φρόυντ όσο και μεταγενέστεροι ψυχαναλυτές αντιμετωπίζουν τη μετουσίωση ως αμυντική λειτουργία απέναντι στην ικανοποίηση της ενόρμησης και ως μέσο αποφυγής της ψυχικής σύγκρουσης, ενώ ταυτόχρονα η ίδια η ψυχαναλυτική μέθοδος συνιστά μια κατεξοχήν μετουσιωσική διαδικασία: το επίκαιρο της μεταβίβασης αφορά το «ως εάν» μιας προηγούμενης εποχής της ψυχικής ζωής του υποκειμένου. Το πέραςμα στο λόγο είναι ένας μετασχηματισμός σύμφυτος με την αναλυτική διαδικασία. Η ακατέργαστη ενορμητική απαίτηση και οι ασυνείδητες επιθυμίες μετεξελίσσονται σε σκέψη και συμβολοποίηση, που είναι το ζητούμενο της ψυχικής διεργασίας. Η δράση της νοείται ως αμυντική λειτουργία του ψυχισμού, παρότι ο «τόπος» της μετουσίωσης εντοπίζεται στη συνάρθρωση της λιβιδινικής και της ναρκισσιστικής διάστασης του υποκειμένου, οι οποίες εδράζονται στη σωματικότητα, στο σωματικό Εγώ. Η μετουσίωση παραπέμπει στην «ακινητοποίηση» και την αναζήτηση ναρκισσιστικής αυτάρκειας, ενώ απευθύνεται στον άλλο/τον τρίτο ή την ομάδα στην εξωτερική πραγματικότητα, με τη δημιουργικότητα, το έργο ή το μοίρασμα των κοινών ιδανικών.

Απέναντι σε ένα αντικείμενο «απρόθυμο» να το ικανοποιήσει, το υποκείμενο βρίσκει διέξοδο και παρηγοριά στη δημιουργικότητα, τα ιδεώδη και τη συλλογικότητα. Η παρηγοριά αναδύεται μέσα από ό,τι διαμεσολαβεί και κατευνάζει την ενορμητική ένταση και τη ναρκισσιστική ματαίωση: την ευρηματικότητα και τη νεωτερικότητα ενός αντικειμένου της μετουσίωσης. Με την ιδιαιτερότητα του «τρίτου» (tiers) – ευάλωτου, εύθραυστου αλλά και εύπλαστου–, το αντικείμενο της μετουσίωσης προσφέρει διέξοδο στη ματαίωση που προκαλεί το μη διαθέσιμο αντικείμενο, αποτρέποντας μια μελαγχολική σχέση μαζί του και την επακόλουθη ψυχική «ασφυξία». Με άλλα λόγια, το αντικείμενο της μετουσίωσης, με την ιδιαιτερότητά του, διατηρεί και ανανεώνει την επένδυση προς ένα αντικείμενο, επανορθώνει τη ναρκισσιστική ματαίωση, αναζωογονεί τη συγκρουσιακότητα στον ψυχισμό, η οποία ερείδει την ψυχική ζωή.

Η εξέλιξη στη σκέψη του Φρόυντ το 1932 σχετικά με το αντικείμενο και τη σχέση υποκειμένου-αντικειμένου, όπου μιλά για μετασχηματισμό όχι μόνο του στόχου της ενόρμησης αλλά και του ίδιου του αντικειμένου, επιτρέπει να αναρωτηθούμε για τη φύση και το ρόλο του αντικειμένου της μετουσίωσης. Πρόκειται, άραγε, για ένα αντικείμενο εξιδανικευμένο στη θέση του χαμένου ή για μοίρασμα –κατά τη διαδικασία της μετουσίωσης– των επενδύσεων που αφορούσαν το χαμένο αντικείμενο, το οποίο επανευρίσκεται σε ένα τρίτο/συμβαλλόμενο μέρος; Μήπως έτσι η διαδικασία δεν είναι μόνο αμυντική αλλά και ευρηματική διέξοδος;

Η αναρώτηση για το αντικείμενο παραπέμπει και στις ενορμήσεις, που στη μετουσίωση είναι μερικές· μπορούν να διανοίγουν ποικίλες επενδύσεις, διαμοιράζοντας τη λίμπιντο του χαμένου αντικειμένου, αλλά από τη φύση τους δεν μπορούν να αποκαταστήσουν την ενότητα ενός αντικειμένου με απόηχο τη «μυθική ενότητα του χαμένου». Αυτή η ποικιλομορφία των επενδύσεων και η ταυτόχρονη αδυναμία δημιουργίας ενότητας συνιστούν την παραδοξότητα της διαδικασίας. Έτσι, η μετουσίωση γίνεται «τόπος» σύνδεσης και αποσύνδεσης, καταστροφικότητας και επανόρθωσης στην ψυχική πραγματικότητα, αντικειμενοποίησης και αποαντικειμενοποίησης (André Green), ένας «αετός με δύο κεφάλια» (Christian David).

Μετά τη δεύτερη τοπική, η μετουσίωση, που χαρακτηρίζεται από αποσεξουαλοποίηση, συνυφαίνεται με την ενόρμηση θανάτου. Η έννοια της «ποίησης αντικειμένου» (objectalisation, André Green) –δηλαδή η μετακίνηση από την επένδυση σε ένα αντικείμενο στην επένδυση της διαδικασίας που ισοδυναμεί με αντικείμενο, εύθραυστο και ασταθές, ως διαδικασία «αντικειμενοποίησης»– διαμορφώνει και ερείδει τη χροιά του νέου αντικειμένου της μετουσίωσης. Ως επένδυση, ωθεί τη μίξη των ενορμήσεων και την επανα-σεξουαλοποίηση.

Ως ψυχική διαδικασία, η μετουσίωση είναι η συμβολή, το σταυροδρόμι της εσωτερικής και εξωτερικής πραγματικότητας, της λιβιδινικής και ναρκισσιστικής οικονομίας, στον πυρήνα κάθε μετασχηματισμού. Είναι ο κατεξοχήν «τόπος» της εργασίας του πένθους, όπως ανέπτυξε στην εισήγησή της στο 65ο γαλλόφωνο συνέδριο η Évelyne Sechaud, «Perdre, sublimer...» («Χάνω, μετουσιώνω...»). Σύμφωνα με τη Γαλλίδα ψυχαναλύτρια, αποσεξουαλοποίηση δεν σημαίνει απαλοιφή του σεξουαλικού· η μετουσίωση διατρέχει και συνδέει το sublimé (εξιδανικευμένο) με τις ευχαριστήσεις που πηγάζουν από τη σωματικότητα και τις μερικές ενορμήσεις. Είναι μια γέφυρα που μετασχηματίζει την «ακίνησία» σε ψυχική κίνηση.

Βιβλιογραφία

- David, C. (1998). Un aigle à deux têtes: sublimer mais à quelle fin?, *Revue Française de psychanalyse*, 4, vol. 62.
- Freud, S. (1910). *Un souvenir d'enfance de Léonard de Vinci*, ed Gallimard, 1991.
- Freud, S. (1932-1933), *Nouvelles conférences d'introduction à la psychanalyse*, ed Gallimard, 1984.
- Green, A. (1983). *Narcissisme de vie, narcissisme de mort*, ed de Minuit.
- Green, A. (1990). *La folie privée. Psychanalyse des cas-limites*, ed Gallimard.
- Green, A. (1993). *Le travail du négatif*, ed de Minuit.
- Sechaud, E. (2005). Perdre, sublimer..., *Revue Française de psychanalyse*, 5, vol. 69.
- Janin, C. (1998). Les sublimations et leurs destins, *Revue Française de psychanalyse*, 4, vol. 62.
- Roussillon, R. (2002). La capacité d'être seul en présence du couple, *Revue Française de psychanalyse*, 1, vol. 66.